

nie o świadomym używaniu ceremonii do własnych celów politycznych. Podobnie na s. 175 tytuł podrozdziału brzmi: „*Religio* w teorii i sfera polityczna”, choć jak wynika z tytułu oryginalnego („*Theorizing »Religio« and the Public Sphere*”), a także z sensu podrozdziału, zainteresowaniem średniowiecznych teoretyków cieszyły się w równym stopniu oba człony tytułu — tak *religio*, jak sfera publiczna. Na s. 77 mowa jest o dziełach Lotara, którzy po jego śmierci w 855 r. dali się zmanipulować jako słabsze figury na już istniejącej politycznej szachownicy, podczas gdy oryginał mówi tyle tylko, że dziedzice Lotara weszli na ową szachownicę jako słabsi gracze niejako z własnej woli. Zmiana z formy czynnej na bierną jest w tym miejscu nieuprawniona. Wreszcie niektórych zdań wprost nie sposób zrozumieć np.: „W ukrywaniu przed śmiercią Hugona i Lotara swojej nikczemności i żądzy panowania Berengar okazał się arcyhipokrytą” (s. 41).

W trakcie prac redakcyjnych gdzieś ulotniły się odstępstwa, które w oryginalnym wydaniu oddzielały większe całości rozumowania prowadzonego w poszczególnych rozdziałach (np. s. 231, por. s. 194 w oryginale). Wprowadza to czytelnika w zakłopotanie, gdy bez uprzedzenia rzucany jest w nowy ciąg myślowy autora. I wreszcie coś, co zaiste trudno pojąć: z jakiego powodu tłumacz i wydawnictwo nie zdecydowali się na wprowadzenie odnośników do polskiego tłumaczenia książki Geoffrey’a Koziola „Błaganie o przebaczenie i łaskę”? Wszak dwa lata wcześniej wydały polski przekład tej książki i to w tej samej serii. W dodatku „Pułapki rytuału” w dużym stopniu odnoszą się właśnie do ustaleń zawartych w pracy Koziola.

Mimo tych niedociągnięć należy raz jeszcze podkreślić, że do naszych rąk trafiła książka niezwykle inspirująca i stawiająca w nowym świetle pytania o metodologię badania porządku politycznego i rytuałów władzy w średniowieczu.

Wojtek Jezierski
Göteborgs universitet
Institutionen för historiska studier;
Deutsches Historisches Institut
Warschau

Źródła do dziejów chasydyzmu w Królestwie Polskim 1815–1867 w zasobach polskich archiwów państwowych, oprac. Marcin Wodziński, Instytut Historii Żydów Polskich i Stosunków Polsko–Izraelskich, Uniwersytet Telawiwski, Wydawnictwo „Austeria”, Kraków–Budapeszt 2011, s. 568.

Dzieje chasydyzmu od dawna przyciągają uwagę historyków zarówno żydowskich, jak polskich. Doczekały się bogatej literatury w wielu językach; w tym dorobku są także publikacje Marcina Wodzińskiego. Najnowsze dzieło tego autora udostępnia zainteresowanym obszerny zbiór dokumentów przechowywanych w Archiwum Głównym Akt

Dawnych w Warszawie oraz w archiwach państwowych w Katowicach, Kielcach, Lublinie, Łodzi i Płocku. Składają się na nie akta wytworzone przez administrację Królestwa Polskiego (w tym dokumenty powstałe w wyniku dochodzeń związanych z czynnościami urzędowymi), decyzje w sprawach rozstrzyganych przez władze, a także zeznania, prośby, skargi, doniesienia i inne dokumenty wytworzone przez Żydów (zarówno chasydów, jak ich przeciwników). Komentarz wydawcy wyjaśnia tło spraw, których źródła te dotyczą.

Dokumenty ułożone zostały w kolejności chronologicznej i uporządkowane w 43 grupach według spraw, których dotyczyły. Wydawca opatrzył je komentarzami wyjaśniającymi podłoże relacjonowanych wydarzeń, istotę problemów wywołujących spory oraz przesłanki postępowania organów państwa.

Dokumenty wraz z komentarzami wydawcy wprowadzają czytelnika w świat rywalizujących (nieraz bardzo ostro, włącznie ze stosowaniem nieprawdziwych oskarżeń i donosami do władz) nurtów religijnych wyznawców judaizmu, tradycji oraz obyczajów wiernych. Zarzuty zawarte w skargach, wyjaśnieniach i zeznaniach ukazują także rozmaite problemy życia codziennego Żydów w Królestwie. Czytać je można nieraz wręcz jak literaturę sensacyjną, opisującą namiętności ludzi z minionych stuleci. Ciekawy materiał znajdą także czytelnicy zainteresowani dziejami poszczególnych miejscowości (varsavianistom polecam zwłaszcza sprawę powołania sławnego cadyka Meira Altera na urząd w Warszawie, s. 328–336).

Czytelnik zainteresowany społeczeństwem żydowskim znajdzie w książce bardzo ciekawy materiał ukazujący jego zróżnicowanie społeczne i światopoglądowe, a także stosunki między Żydami a aparatem władzy. Interesujący jest także obraz funkcjonowania aparatu administracyjnego Królestwa, zasady procedowania i metody załatwiania spraw, a także relacje między poszczególnymi urzędami państwowymi. Okazuje się przy tym, że przedstawiciele administracji nieraz nie orientowali się w bardzo istotnych dla Żydów zagadnieniach i obyczajach (np. błędnie interpretując pojęcie „mięso trefne”, s. 101). Odnieść też można wrażenie, że w urzędach (przynajmniej niektórych) panował bałagan (s. 154–155).

Dokumenty poprzedza zwięzły wstęp, w którym omówiono zasady edycji; w końcowej części znajdują się: spis źródeł i literatury, indeks nazwisk, miejscowości i ważniejszych terminów dotyczących judaizmu, spis ilustracji znajdujących się w tekście oraz podstawowe informacje i teksty w języku angielskim. Skromna, ale bardzo staranna forma edytorska zasługuje na uznanie.

*Jerzy Tomaszewski
(Warszawa)*